

Проф. др Љиљана Радуловић,
Правни факултет у Београду,

UDK: 37.014.542:343.915
Оригинални научни рад

ФУНКЦИЈА ОБРАЗОВАЊА У СУЗБИЈАЊУ МАЛОЛЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

*Укључивање /реинтеграција/ малолетника у друштвену заједницу представља крајњи циљ примене кривичноправних мера, који се остварује кроз деловање на **васпитање и правилан развој личности малолетника**. Кривичноправне мере и санкције су тако конципиране, да је **образовање и стручно оспособљавање малолетних учиниоца** њихов саставни и незаобилазни садржај управо због базичног значаја који имају на процес формирања личности младих људи. Полазећи од оваквог значаја образовања, релевантни међународни документи који се баве превенцијом малолетничког криминалитета и положајем малолетника у сукобу са законом, препоручују државама да укључе образовне садржаје и у систем друштвене превенције и у кривичноправне мере које се примењују на малолетне учиниоце кривичних дела. Наше законодавство је усклађено са одредбама ових докумената, што се потврђује кроз садржину свих кривичноправних мера за малолетнике, укључујући и малолетнички затвор.*

Кључне речи: образовање, друштвена превенција, кривичноправна политика, сузбијање малолетничког криминалитета

УВОД

*Превенција малолетничке делинквенције је кључни део превенције криминалитета у друштву. Млади могу да развијају некриминогене ставове у правно регулисаним, друштвено корисним активностима, те усвајањем хуманистичке оријентације према друштву и хуманистичког погледа на живот... **Напредна превентивна политика** треба да укључи стварање, пре свега **образовних могућности** које одговарају различитим потребама младих и служе као механизам подршке обезбеђивању развоја*

њихових личности, нарочито оних који су очигледно угрожени или изложени друштвеним ризицима и којима је потребна специјална брига и заштита.¹

Циљ поступка у институцијама у које се смештају малолетни учиниоци кривичних дела јесте и **обезбеђивање образовања и стручног оспособљавања**, како би им се помогло у преузимању конструктивне и продуктивне улоге у друштву.²

Наводи из два значајна међународна документа који се баве проблематиком превенције малолетничког криминалитета и поступање са малолетницима у сукобу са законом, указују на значај образовања и стручног оспособљавања, како на плану превенције малолетничке делинквенције, тако и у поступку извршавања санкција институционалног карактера. Другим речима, образовање је значајан део како **друштвено-превентивне**, тако и **кривично-правне политике сузбијања малолетничког криминалитета**. Треба истаћи да савремена законодавства препознају образовање као важан сегмент у остварењу посебне и опште сврхе не само санкција институционалног карактера, већ укупног система санкција и мера за малолетне учиниоце кривичних дела, од којих само мањи део чине санкције институционалног карактера.

Без обзира на разлике у приступу појединих држава у конципирању стратегије сузбијања малолетничког криминалитета, одређене тачке повезивања постоје. Данас је опште прихваћен стандард да и превентивне и репресивне мере укључују разноврсне едукативне садржаје као базичне претпоставке за развој личности малолетника, за њихову успешну социјализацију и укључивање у друштвене токове који воде у живот изван криминалитета.

Поред породице, образовне институције почев од основног образовања, утичу на социјализацију малолетника, на изградњу његових индивидуалних капацитета за толеранцију, заједништво, одговорност и солидарност, што је заједно са позитивним утицајем образовања на јачање осећања самопоштовања, важно за развој личности која ће бити способна за укључивање у живот

1 Смернице УН за превенцију малолетничке делинквенције-Ријадске смернице, Основни принципи 1. и 5. а).

2 Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе-Пекиншка правила, Поступак у институцијама 26.1.

и конструктивне активности у оквиру уже и шире друштвене заједнице. Овај аспект раног укључивања малолетника у образовни систем је подједнако значајан као и функција коју образовање има на плану оспособљавања појединаца за одређена занимања, што је веома важно за економско осамостаљивање и успешну социјалну инклузију младих људи.

1. образовање као део друштвено-превентивне политике сузбијања малолетничког криминалитета

У савременим државама се све више води рачуна о чињеници да криминал, укључујући и малолетнички, има огромну цену која оптерећује и кочи друштвени развој. У питању су са једне стране велики материјални и други губитци који настају извршењем кривичних дела, а са друге, велика материјална улагања у правосудни апарат, полицију, изградњу и одржавање затворских и других пренитензијарних установа, затим у исхрану, здравствену заштиту и друге потребе осуђених лица, у трошкове за затворску администрацију, затим, значајна средства се издвајају за пробацијске и социјалне службе, и др.³ Тако, на пример, у Енглеској и Велсу је Ревизорска комисија у извештају за 2003-2004 годину навела да боравак једног малолетника у институцијама кошта годишње 50,000 фунти, приватизоване институције за малолетнике /*Secure Training Centre*/, по једном осуђенику потроше невероватних 164,750 фунти. Према извештају председавајућег *Youth Justice Board*-а за Енглеску и Велс, укупна сума која је потрошена на годишњем нивоу за малолетнике осуђене на институционалне санкције у 2003-2004 години износила је 293.5 милиона фунти.⁴ Чињеница да велики број држава одваја већа буџетска средства у ове сврхе него за развој културе, образовања, здравствене заштите, за различите социјалне потребе, указује да је смањење криминалитета а самим тим и растерећење државе од материјалних и других оптерећења која намеће ова појава, од капиталног значаја.

---

3 I.Taylor, *The Political Economy of Crime*, *The Oxford Handbook of Criminology*, Edited By M.Maguire, R.Morgan, R.Reiner, Clarendon Press, Oxford 1997, 295-297.

4 B.Goldson, *Penal Custody: Intolerance, Irrationality and Indifference*, *Youth Crime and Justice*, Edited by B.Goldson&J:Muncie, Saga Publ., London 2006, 144-146.

Генерална скупштина УН је у више наврата путем резолуција препоручивала чланицама да у оквиру својих планова друштвеног и економског развоја одговарајућу пажњу посвете политици спречавања малолетничке делинквенције, имајући при томе у виду да нема универзалне превентивне формуле, али да постоје одређена подручја у сваком друштву чије унапређење и развој значајно доприносе сузбијању и спречавању свих форми криминалитета. Та друштвена подручја су пре свега економија, политички и правни систем, здравство, **образовање**, широко подручје социјалне политике. Уједињене нације су развиле и правне инструменте који су данас у великом броју држава окосница како система малолетничког правосуђа, тако и система друштвене превенције малолетничке делинквенције.⁵

1.1. Општа и посебна друштвена превенција и образовање

1. Општа и посебна социјална превенција обухватају систем разноврсних мера и активности које се плански спроводе у различитим подручјима друштвеног живота а које имају утицај и на стање криминалитета у одређеној средини.⁶ **Општа друштвена превенција** криминалитета у значајној мери зависи од стања у области економске, социјалне, здравствене и образовне политике, од карактера правног и политичког система у одређеном друштву. При томе треба имати у виду да су све ове области међусобно

⁵ Посебно су значајни: 1. Пекиншка правила /Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе/ од 29. новембра 1985. Резолуција 40/33 Генералне скупштине УН; 2. Токијска правила /Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману/ од 14. децембра 1990. године, усвојена Резолуцијом Генералне скупштине УН 45/110; 3. Ријадске смернице /Смернице УН за превенцију малолетничке делинквенције/ од 14. децембра 1990. године, 68. пленарно заседање, Резолуција 45/112; 4. Правила УН за заштиту малолетника лишених слободе, од 14. децембра 1990. године, 68. пленарно заседање, Резолуција 45/113. У тексту ће мо се служити оригиналним преводом ових докумената са енглеског језика Центра за права детета-Београд: "Права детета и малолетничко правосуђе-одабрани међународни инструменти". Прихватање препорука и стандарда садржаних у овим документима, доприноси да државе унапреде не само кривично-правну, него и друштвено-превентивну политику сузбијања малолетничког криминалитета.

⁶ Опширније: Љ. Радуловић, Криминална политика, Београд 1999, 228-252.

повезане, па је у том смислу важно да сваки од наведених сегмената делује подстицајно и на општем плану. Неповољна кретања и неадекватне мере које се предузимају у било којој од наведених области, могу генерисати раст појединих облика криминалитета, и обратно, битно утицати на његово сузбијање. Тако, на пример, познато је да мере економске политике које позитивно утичу на смањење незапослености имају значајну превентивну улогу, али је исто тако важно да систем образовања буде комплементаран мерама које на плану економске политике подстицајно делују на решавање проблема незапослености. Исто тако, уколико је систем вредности који се афирмише у пракси од стране политичких субјеката и политичких институција такве природе да се образовање истиче као приоритет у развојној стратегији, политички односи ће значајно стимулисати развој општих и индивидуалних образовних потенцијала и тако доприносити превенцији антисоцијалних форми понашања, нарочито код младе популације.

Постоји повезаност између криминалитета и стања и промена у економским, политичким, социјалним и другим сферама друштвеног живота. У условима општег друштвеног развоја не само да се смањују фактори који представљају научно и практично потврђене криминогене факторе, већ су и веће реалне могућности да борба против криминалитета буде успешна, да резултира свођењем ове појаве у друштвено подношљиве границе. *Чињеница да се општа развојна политика у друштву не води превентивно у функцији сузбијања и спречавања криминалитета, не умањује позитиван превентивни утицај друштвеног прогреса.*⁷ Мере опште социјалне превенције се више исказују као фактори који посредно остварују превентивну функцију, али непосредно условљавају степен могућности да се планирају и остварују разноврсни облици посебне и индивидуалне превенције. Мере опште социјалне превенције могу значајно да допринесу сузбијању криминалитета, али саме нису довољне за разрешење овога проблема, па се друштвена превенција не може зауставити само на овако широким захватима. На њих се надограђују **мере посебне друштвене превенције** које су усмерене на сузбијање и отклањање конкретних криминогенних фактора испољених у одређеној, по правилу ужој средини или

---

7 Ibid., 250.

везаних за одређену категорију лица, на пример за малолетнике. **Мере индивидуалне превенције** су управљене на отклањање индивидуалних и социјалних криминогених фактора који непосредно делују на поједине личности. Повезано и синхронизовано деловање сва три превентивна сегмента гарантује успешније сузбијање криминалитета.

2. У оквиру друштвене и индивидуалне превенције одређени сегменти су од посебног значаја за **сузбијање малолетничког криминалитета**. Образовање је на том плану од битног утицаја, због чега је веома важно да се са посебном пажњом планирају и дефинишу конкретне мере у овој области.

Опште и стручно образовање представљају значајне покретачке снаге економског, политичког, културног и општег друштвеног и индивидуалног просперитета. Стварање услова за широко укључивање посебно младе популације у образовне процесе, значајно повећава шансе појединаца да се лакше интегришу у укупне друштвене токове и процесе, али и да се прилагоде неповољним друштвеним кретањима. У ситуацији привредне рецесије образовани појединац ће се, по правилу, лакше професионално преоријентисати и прилагодити, док за појединце без довољног образовања постоји велика вероватноћа да буду део незапослене популације са свим материјалним, психолошким и другим негативним консеквенцама које таква ситуација повлачи, а које су значајан фактор изазивања негативних појава укључујући и криминалитет.

У савременим условима значајну превентивну функцију имају како *образовне институције*, тако и *специјализоване службе за професионалну оријентацију, за пружење помоћи у запошљавању, доквалификацији или преквалификацији*. Значај ове форме превентивног деловања заснива се на сазнањима о криминогеном деловању раног напуштања образовног процеса, ниског нивоа образовања и са тим блиско повезане незапослености или неадекватног упослења. При разматрању овога проблема са аспекта превенције криминалитета, треба имати у виду да лоша позиција на овоме плану најчешће представља део комплексног узрочно-последичног низа у који су укључени неповољан економски статус породице и (или) занемаривање родитељске контроле и помоћи у образовном процесу детета, негативан утицај вршњака и других фактора из

окужења у коме одраста и у коме се формира личност малолетника, затим интелектуални и емотивни проблеми који се одражавају и на лоше резултате током школовања. Такав животни циклус најчешће резултира инсуфицијенцијом општег и стручног образовања, запослењем на пословима нижег ранга, чему по правилу претходи период незапослености, што све заједно, како истичу поједини теоретичари, отежава таквим појединцима да жељене циљеве остварују легитимним путем.⁸ Други аспект овога проблема изражава се у ситуацијама када су незапосленост и немогућност налажења адекватног радног места резултат нагомиланих пре свега економских, али и других проблема који постоје у друштву. Тада је овај проблем рефлексија ширег стања и захтева предузимање комплакснијих друштвених мера у правцу ефикаснијег решавања питања незапослености као и смањивања и неутрализације утицаја овог фактора на криминогено понашање појединаца, нарочито младих.

3. Мере *посебне друштвене превенције* када је реч о превенцији криминалитета малолетника, посебно су усмерене на решавање проблема недовољног нивоа образовања и незапослености, фактора који су међусобно уско повезани. Савремене државе се у великој мери суочавају са проблемом великог броја младих који живе на друштвеној маргини, са минималним могућностима за запослење. Углавном потичу из сиромашних друштвених слојева, а у великом броју земаља нарочито је значајан проблем младих емиграната и оних који припадају другој или трећој генерацији емиграната, од којих значајан број није интегрисан у економске, политичке и културне токове у друштву. Изливи насиља у западноевропским земљама у срединама у којима живи највећи део ове популације,⁹ показују да се проблем не може зауставити на границама, може се слободно рећи, гетоизираних градских периферије, већ да се само инклузијом, пре свега кроз образовање и запослење, решава проблем и остварује превенција ширег насиља и криминала не само ове категорије

---

8 D. Farrington, Human Development and Criminal Careers, The Oxford Handbook of Criminology, Edited By M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner, Clarendon Press, Oxford 1997, 397.

9 Л. Микиели, „Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас“, Анали Правног факултета у Београду бр.1, 2008.

становништва, него и грађана који живе на друштвеној маргини, у сиромаштву и без стабилних прихода које остварују својим радом.

Разматрајући овај проблем поједини аутори указују да рационалан одговор на повезаност сиромаштва-криминала-социјалне маргинализације, у великој мери лежи у стварању услова за укључивање младих у образовне процесе који ће им олакшати добијање одрживог, смисленог и добро плаћеног посла. Препуштање појединаца на милост непредвидивом, “флексибилном”, слободном тржишту рада и лоше плаћеним пословима, по правилу привременим и несигурним, има низ негативних последица, између осталог утиче и на деградацију породичних односа, као и на окретање појединаца криминалу.¹⁰ Свест о томе се исказује и кроз настојање да се конструктивним програмима побољша стање на овоме плану. Може се рећи да свако друштво сходно својим могућностима настоји да помогне младима у решавању егзистенцијалних проблема различитим стимулативним програмима пре свега на економском плану. Са аспекта превенције криминалитета, посебан значај имају програми који су директно осмишљени са циљем да делују у срединама и на младе који спадају у ризичну групу са становишта опасности од уласка у свет криминала. На том плану позитиван пример јесте програм за незапослене младе грађане-”*New Deal*” for Young People (*NDYP*), који је почео да се спроводи у **Енглеској и Велсу** после победе лабуриста на изборима 1997. године, са нагласком на деловање у правцу јачања социјалне правде и сузбијања криминалитета младих. Програм је промовисан са амбицијом да буде одговор на проблеме дела младе популације која је у дугом временском периоду суочена са проблемом незапослености. У исто време, влада је као свој приоритет одредила и инвестирање у образовање и обуку младих, како би се на слободном тржишту повећала понуда квалификоване, способне и мотивисане радне снаге. Смисао је да се улагање у људски капитал одрази на мотивисање послодаваца да у већој мери пружају шансу младима за запослење, да се “откључају” потенцијали младих људи, како би се кроз образовање и оспособљавање ова категорија радно способног становништва адаптирала на захтеве слободног тржишта и била фактор економског напретка друштва. Програмом су обухваћени различити модалитети који су подразумевали период образовања и

10 D.Cook, Criminal And Social Justice, Sage Publ. London 2006,180-181.

обуке за одређена знања и вештине, упућивање како се аплицира за запослење, затим финансијску помоћ у периоду у коме се тражи запослење, уз асистенцију стручњака из различитих области који се на индивидуалном принципу повезују са младима који су укључени у програм.¹¹

Лабуристичка влада је уложила значајне напоре и у успостављање различитих превентивних /пре-делинквентних/ програма, који су као циљну групу обухватили младе код којих је присутан повећан ризик од вршења кривичних дела. У све програме су укључени образовни садржаји, а поједине активности су посебно усмерене на сузбијање изостанака и напуштања школе, што је један од раних и битних показатеља постојања ризика од укључивања малолетника у криминалне структуре. Посебно се издваја неколико програма:

У “*Splash*” програм који је преименован у “*Positive Activities for Young People*”, укључују се малолетници од 13-17 година који живе у срединама са високом стопом криминалитета, посебно уличног. Малолетницима су у току летњег распуста организоване разноврсне активности са циљем да се не само физички, већ и ментално одвоје из свог окружења, укључе у спортске, културне, образовне и сличне активности.

Youth Inclusion Programmes /YIPs/ имају сличну садржину, стим што се спроводе током целе године. Циљна група су малолетници такође из високо ризичних средина, посебно категорија малолетника која је склона бежању из школе.

Сличан претходном је *Youth Inclusion and Support Panels /YISPs/* чија су циљна група малолетна лица узраста од 8-13 година, који су испољавали особине и понашање које их сврстава у високо ризичну групу потеццијалних делинквената. Програмом су обухваћени и њихови родитељи.

У 2005. је било 72 оваква програма, а влада је због позитивних резултата подржала даље ширење ових програма за 50% до 2008 г.¹²

---

11 P.Mizen, *Work and Social Order: The “New Deal” for the Young Unemployed, Youth Crime and Justice*, Edited by B.Goldson&J.Muncie, Saga Publ., London 2006, 187-191.

12 M.Cavadino-J.Digam, *The Penal System: An Introduction*, Sage publ. London 2007, 327, 340.

Настојање државе да ојача програме који су усмерени на укључивање малолетника у образовне садржаје, треба повезати са истраживањима која су објављена у Извештају инспектората затворских институција за 1999. годину, према коме је у 1999.г. у установама пеналног система било смештено 10,570 младих испод 22. године. Већина од њих, више од две трећине, су били без икаквих формалних квалификација, 50% је или избачено из школе, или су добровољно прекинули школовање пре навршених 16. година. Ови подаци су симптоматични са аспекта потврде повезаности образовања и криминалитета малолетника, о чему говоре бројна истраживања вршена у Енглеској и Велсу, САД, као и у другим државама.¹³

4. У нашој земљи се од деведесетих година прошлог века започиње са новим програмима по узору на сличне програме који се примењују у развијеним земљама, чији је циљ рана превенција малолетничког криминалитета. Посебно охрабрују резултати програма *Дневни боравак* који се у назад неколико година примењује у Београду и појединим другим градовима од стране Градских центара за социјални рад.

Програмом су обухваћена деца и млади са израженим тешкоћама у понашању које су се манифестовале у виду незаинтересованости, вербалне и физичке агресије, слабог успеха у школи, нередовног похађања наставе, деструктивног понашања, злоупотреба психоактивних супстанци, недовољне контроле од стране родитеља, и др. Програм је први пут реализован у Земуну, укључује децу школског узраста, а реализација програма је везана за школу. Деца сваки дан у школским просторијама у мањим групама раде са стручњацима различитих профила на проблемима везаним за њихове породичне односе, понашање, успех у школи, коришћење слободног времена, и др. Учешће у програму и деце и родитеља је на принципу добровољност. Програм су прихватала деца која нису била укључена у вршење кривичних дела али су се кретала у друштву делинквената, а неки су чинили ситне прекршаје. Истраживања су показала да су учесници који су у континуитету били укључени у програм најмање три месеца, показивали побољшање у погледу емотивне стабилности, успеха у школи, смањења могућности за

13 К.Hansen, „Education and Crime-Age Profile“, British Journal of Criminology, (2003) 43, 141-168, 142-143.

негативну идентификацију, и др.¹⁴

1.2. образовање у функцији превенције-препоруке Конвенције о правима детета и Ријадских смерница

1. Конвенција о правима детета у члану 28. указује да стране уговорнице имају одређене обавезе чије поштовање треба да обезбеди остваривање циљева образовања. У том смислу, основно образовање треба учинити обавезним и бесплатним за све, а различите облике средњег образовање укључујући и опште и стручно образовање, треба подстицати и учинити доступним сваком детету или кроз бесплатно образовање, или путем пружања финансијске помоћи када је то потребно. У погледу високог образовања, треба омогућити, свим расположивим средствима, да буде доступно свима у складу са способностима. Посебно се наглашава да треба предузимати мере за обезбеђивање редовног похађања школе и смањење стопе напуштања школе. Ова одредба има посебан значај и са аспекта превенције малолетничког криминалитета у светлу бројних истраживања и анализа које показују везу између раног напуштања школовања и уласка малолетника у свет криминала.¹⁵

Члан 29. Конвенције подвлачи обавезу страна уговорница да образовање детета буде усмерено на развој његове личности, талената, менталних и физичких способности, на поштовање људских права, основних слобода и принципа утврђених Повељом Уједињених нација, као и на припремање детета за одговоран живот у слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова, пријатељства међу народима, етничким, националним и верским групама и др.

Поред тога што је образовање услов за достизање знања и способности на основу којих ће млади људи лакше стварати добре животне позиције и боље изгледе за проналажење адекватног

---

14 М. Шкулић, И. Стевановић, Малолетни делинквенти у Србији, Југословенски центар за права детета, Београд 1999. 403-408.

15 Тако, на пример, истраживање публиковано у Великој Британији 2005.г. садржи податке да је у оквиру затворске популације искључених из школе међу мушкарцима 49% и 33% код затвореница. Када је реч о малолетницима, три четвртине затвореника узраста до 20 година, било је искључено из школе. D.Cook, Criminal And Social Justice, Sage Publications, London 2006, 144.

запослења, наведене одредбе Конвенције о правима детета указују на значај образовања за изграђивање и прихватање од стране малолетника позитивних вредносних категорија које укључују и поштовање другог, различитости на националним, верским и другим основама, вредности које малолетници треба да прихвате кроз образовање у што ранијем периоду, како би се развили у толерантне и одговорне личности.

2. Смернице Уједињених нација за превенцију малолетничке делинквенције- Ријадске смернице, посебан део /IV-Б. *Образовање*/ посвећују превентивној функцији образовног процеса и образовних институција. На том плану се наглашава потреба да образовне институције посвете нарочиту пажњу младима који су у ситуацији повећаног друштвеног ризика, да се развија политика и стратегија спречавања употребе алкохола, дроге, са посебним нагласком да наставници и други запослени у образовању треба да буду оспособљени и обучени како за превенцију, тако и за решавање ових проблема. Образовне институције треба да буду референтни центри за пружање медицинских, саветодавних и других услуга младима, нарочито онима који имају посебне потребе и проблеме (сиромаштво, припадност угроженим етничким и другим мањинским групама, и сл.), који су жртве злоупотреба, занемаривања, виктимизирања и експлоатације, који имају тешкоће са присуствовањем настави и који напуштају наставу. Препоручује се да се у образовном процесу форсирају политика и правила која су правична, да млади буду заступљени у телима у којима се креира школска политика и доносе одлуке. Посебан значај у превентивном смислу, придаје се ваннаставним активностима од интереса за младе, које школе треба да организују у сарадњи са групама из локалне заједнице.

2. Образовање као сегмент кривичноправне политике сузбијања малолетничког криминалитета

1. До јачања значаја образовања и стручног оспособљавања у политици сузбијања малолетничког криминалитета долази у XIX веку, када се у оквиру реформаторских процеса у овој области водила борба за превласт између две струје. Једна је реформу примарно сагледавала као процес раздвајања малолетника од

пунолетних криминалаца кроз формирања посебних затворских институција за малолетнике у којима ће они доживети морални преображај. Друга струја је сматрала да малолетне делинквенте треба реформисати, па у складу са тим, процес промена треба да води установљавању посебних институција другачијег типа у односу на затворе, у којима ће тежиште бити пре свега на мерама васпитног и образовног карактера.¹⁶ Значајно је да су и у том времену неке од институција у које су смештани малолетни учиниоци кривичних дела, биле део образовних, а не пеналних институција.¹⁷ Затвори су били реалност и извесност за велики број малолетних учинилаца кривичних дела, али се у XIX и у XX веку у великом броју земаља формирају установе за малолетне делинквенте реформаторског типа, у којима је процес образовања и стручног оспособљавања представљао окосницу процеса реформе малолетника у правцу личности која је способна за друштвени живот изван криминала.¹⁸ Усмеравање у стратегији сузбијања малолетничког криминалитета ка образовању и преваспитавању, односно ка циљевима специјално-превентивног карактера, значило је да се уместо стратегије изолације

---

16 I. Pinchbeck-M.Hewitt, Vagrancy and delinquency in an urban setting, Crime & Society, Compiled by M.Fitzgerald, G. Mc Lennan, J. Pawson, Routledge, London 1993, 199-202. Почев од средине XIX века установљавају се заводи реформаторског типа у којима су се малолетници образовали и оспособљавали за различите индустријске, занатске, пољопривредне и друге послове. Истакнути поборник реформаторске струје је била Mary Carpenter која је снажно пропагирала образовање и професионално оспособљавање малолетних делинквената, али и организовала више установа за малолетнике и малолетнице, са циљем да се образују и оспособе за занате и друге професије, и тако лакше укључе у друштво као поштовања вредни чланови. M.Fitzgerald, G.McLennan, J. Pawson, Crime & Society, Routledge, London 1993, 199-207.

17 Тако, на пример, The Youthful Offenders Act из 1854.г. установио је реформаторске индустријске школе које нису биле део пеналног, већ образовног система. T.Newburn, Youth, Crime and Justice, The Oxford Handbook of Criminology, Edited by M.Maguire et all., Clarendon Press, Oxford 1997, 638.

18 У Немачкој, Швајцарској, Холандији, Белгији, Француској, и др. у XIX веку се установљавају пољопривредне и индустријске колоније и школе, са циљем да се малолетни делинквенти кроз преваспитавање, радно оспособљавање и стицање радних навика, спрече да постану ноторни криминалци. Rauhe Haus основан 1833.г. у близини Хамбурга и Mettray основан 1839.г. у Француској, представљају најзначајније примере таквих институција за малолетне делинквенте. О.Перић, Кривичноправни положај малолетника, Докторска дисертација, Београд 1973, 231.

малолетника и њихове елиминације из друштва, што је у многим земљама спровођено слањем малолетника на трговачке или војне бродове и исељавањем у далеке колоније,¹⁹ законодавства и пракса постепено окрећу идеји социјалне инклузије, као битном аспекту ресоцијализације малолетних делинквената.

2. Познато је да начин поступања са малолетницима који се огреше о законске норме, управо због осетљивости која прати процес развоја личности, може битно да утиче на њихов каснији живот како у позитивном, тако и у негативном смислу ако у раном узрасту буде обележен као делинквент.²⁰ Имајући ово у виду, савремена малолетничка кривична права у великом броју земаља тежиште у сузбијању малолетничког криминалитета стављају на парипеналне мере са васпитним, образовним и терапеутским садржајем, а кажњавање малолетника се прихвата само као изузетна солуција. И када се изрекне казна, њена сврха у већини система није репресија, већ превентивно деловање на малолетнике, па се у складу са тим у поступку извршења афирмишу превентивни садржаји кроз образовање, лечење, третман, јачање позитивних личних особина малолетних осуђеника, и сл. Да је неопходно уложити напоре да се подигне образовни ниво младих, показују и новија истраживања према којима затворску популацију у високом проценту чине осуђеници без квалификација, а велики број је функционално

---

19 У Енглеској се 1756.г. оснива Marine Society са циљем да се слањем на море дечаци одвоје од лоповлука, беспосличења, алкохола и сл., а на делу је била и политика транспортације малолетних осуђеника у Аустралију, која је врхунац достигла у првој половини XIX века. То је био део стратегије да се малолетницима помогне да раскину са дотадашњим животом, дођу до посла и да започну нови живот слободно и достојанственије, али и да се друштво растерети од великог броја криминалаца. L.Radzinowicz-R.Hood, A History of English Criminal Law, Vol. 5., The Emergence of penal policy in Victorian and Edwardian England, Stevens and Sons, London 1986, 135-139. Слична пракса је постојала и у другим европским земљама.

20 Ријадске смернице указују да треба уважавати чињенице да је младалачко понашање или деловање које није у складу са општим друштвеним нормама и вредностима често део процеса сазревања и одрастања, те да код највећег броја појединаца спонтано нестаје током процеса одрастања /основни принцип бр.5/д/; као и да према преовлађујућем мишљењу стручњака, обележавање младе особе као “девијантне”, “делинквентне” или “предделинквентне” често доприноси стварању утврђеног обрасца непожељног понашања младих /основни принцип бр.5/ђ/.

неписмен.²¹

2.1. образовање, стручна обука и рад-препоруке Међународних правних инструмената

Када је реч о малолетним учиниоцима кривичних дела којима је изречена затворска казна или нека од санкција институционалног карактера, заштита њихових права је посебно регулисана **Стандардним минималним правилима УН за поступање са затвореницима**²² као и **Правилима УН о заштити малолетника лишених слободe**,²³ која се ослањају на Стандардна минимална правила у многим одредбама. Правила представљају допуну Пекиншких правила, и сматрају се једним од кључних и интегралних инструмената у области малолетничког правосуђа.

У оквиру дела IV */Руковођење установама за малолетнике/*, тачка Д. се односи на **образовање, стручну обуку и рад** институционализованих малолетника.

Полазно становиште је да сваки малолетник у узрасту за обавезно школовање има право на образовање, које када год је то могуће треба да се одвија у редовним школама, изван затворске или друге институције, по програмима који важе у датој држави, како би малолетник по напуштању институције могао да настави школовање. Дипломе или сертификати о образовању не би требало да указују да их је малолетник добио док је био институционализован. Препоручује се да посебна пажња буде поклоњена неписменим малолетницима. Малолетнике који су прерасли узраст за основно образовање, треба подстицати да наставе школовање и треба им

---

21 Наведено истраживање публиковано у Великој Британији 2005.г. садржи податке да је без квалификација за посао 52% мушке и 71% женске затворске популације, а највећи број је у раном узрасту напустио школу. D. Cook, Criminal And Social Justice, Sage Publications, London 2006, 144. Истраживања која су код нас вршена ранијих година, такође указују на низак образовни ниво малолетних учинилаца кривичних дела. Тако према подацима са краја 70-тих година прошлог века, међу малолетницима осуђеним на казну малолетничког затвора, свега 54% имало основно образовање, а готово 65% у време извршења кривичног дела није имало никакво занимање. О.Перић, Малолетнички затвор, Привредна штампа, Београд 1979, 54-56.

22 Резолуција 663 од 31. јула 1957.г. и 2076 од 13 маја 1977.г.

23 Резолуција /45/ 113 од 14. децембра 1990.г.

омогућити приступ одговарајућим образовним програмима. Такође је истакнуто да свако малолетно лице треба да има право да буде обучено за занимање за које је вероватно да ће га оспособити за будуће запослење. Када је реч о раду који малолетно лице обавља, препорука је да за обављени посао буду плаћени, а посебно треба настојати да рад обављају у оквиру локалне заједнице уз обуку за одређено занимање, како би им се омогућило да се лакше запосле по напуштању установе, а надлежним органима олакшало да помогну малолетницима да по повратку у друштво нађу запослење и тако се лакше реинтегришу.

У закључцима и примедбама Комитета УН за права детета за период 1999-2000.,²⁴ између осталог се указује и на значај поштовања одредби о образовању и стручном оспособљавању које садржи како Конвенција о Правима детета, тако и други међународни инструменти који се баве заштитом младих у сукобу са законом.

У уводном делу у оквиру анализе поштовања Међународне конвенције о правима детета и препорука међународноправних инструмената релевантних за малолетничко правосуђе, указује се да је образовање изузетно значајно за здрав развој младих људи, а када је реч о малолетним учиниоцима кривичних дела који су смештени у институције, има виталну улогу у процесу њихове реинтеграције и превенције поврата. У процесу мониторинга, запажени су недостаци у организовању образовних садржаја у затворским и другим институцијама које препоручују међународни правни инструменти, не само у мање развијеним државама, него и у појединим западноевропским земљама као што је, на пример, Луксембург.²⁵

2.2. Образовни садржаји мера и санкција прописаних у ЗОМУКД

1. Систем санкција у нашем малолетничком праву у великој мери наглашава образовне садржаје као и оне који су усмерени на стицање радних квалификација. ЗОМУКД у одредбама о *сврси* васпитних налога, васпитних мера и малолетничког затвора,

24 Juvenile Justice “The Unwanted Child” of State Responsibilities, An analysis and commentary on issues of Juvenile Justice in the Concluding Observations of the UN Committee on the Rights of the Child 1993-2000.

25 Ibid., 5-8.

препознаје значај **општег и стручног оспособљавања** за развој и јачање личне одговорности малолетника, васпитање и правилан развој његове личности, чиме се доприноси **поновном укључивању малолетника у друштвену заједницу**. Процес васпитања и правилан развој личности се не могу успешно одвијати изван образовног процеса, па је разумљиво да су образовни садржаји саставни део свих мера и санкција које се према ЗОМУКД могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела.

Редовно испуњавање школских и радних обавеза утиче на јачање дисциплине, формирање радних навика, сужавање простора у коме је малолетник препуштен утицајима неадекватног друштва и другим негативним изазовима који представљају факторе ризика од поврата.

Код малолетних учинилаца кривичних дела је веома чест случај занемаривања школских или радних обавеза, што је потврђено истраживањима вршеним у многим државама. У том смислу је значајно да малолетничко законодавство садржи систем мера и санкција образовног карактера, односно да се и принудним путем обезбеди њихово укључивање у систем редовног образовања, у програме стручног оспособљавања за занимања која одговарају њиховим способностима и склоностима, као и да се применом санкција обезбеди да испуњавају своје радне обавезе. Приликом избора појединих санкција или мера, води се рачуна да је у појединим конкретним случајевима целисходнија примена програма стручног оспособљавања, него мере редовног похађања школе, ако се ради о малолетнику код кога је очигледно да има веће потенцијале да се оспособи за одређени занат, вештине рада на рачунарима, и сл., него да заврши започето школовање за које нема афинитета. Некада су и породичне прилике малолетног учиниоца такве да је потребно да се што пре оспособи за проналажење запослења и издржава себе и своју породицу.

2. Васпитни налози и Посебне обавезе представљају инструменте васпитавања и правилног развоја личности малолетника у које су укључени и образовање и стручно оспособљавање. Законодавац је као један од *васпитних налога* прописао да малолетник **редовно похађа школу или да редовно одлази на посао** /чл.7.тачка 2. ЗОМУКД/, а у оквиру *посебних обавеза* такав садржај имају три обавезе прописане у ст.2. тачка 3.-да малолетник **редовно похађа**

школу или да не изостаје са посла; тачка 4.-оспособљавање малолетника за занимање које одговара његовим способностима или склоностима; тачка 9.- да малолетник похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите којима се проверава одређено знање.

3. Мере појачаног надзора подразумевају да субјекти који врше појачан надзор, као и службеник органа старатељства који је непосредно инволвиран у праћење реализације мере и пружање помоћи у њеном спровођењу, воде рачуна да малолетник редовно похађа наставу или испуњава своје радне обавезе. Од коликог је то значаја, потврђује и определење законодавца да прихвати могућност да се уз ове мере примењују и *посебне обавезе*, укључујући и оне које имају за циљ образовање и стручно оспособљавање малолетника. У спровођењу мера појачаног надзора од изузетне важности је успостављање међусобне сарадње образовних институција које похађа малолетник и органа старатељства, односно родитеља или других субјеката који врше појачан надзор над малолетником. У оквиру ове врсте васпитних мера са аспекта утицаја на образовање и оспособљавање малолетног учиниоца, посебан значај има **Појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника** /чл. 18. ЗОМУКД/, који се изриче уз неку од одговарајућих мера појачаног надзора, када је потребно да се малолетнику пружи помоћ стручних лица у некој од посебних установа које се баве васпитавањем и образовањем малолетника.

У упоредним законодавствима и литератури појам *Educational measures* има шири садржај и односи се на васпитне мере, у оквиру којих образовни садржаји нису једини, али су значан сегмент ових санкција. Посебно се апострофира немачко малолетничко кривично право као пример система заснованог на идеји ресоцијализације путем примене васпитно-едукативних мера као доминантних у деловању на малолетне учиниоце кривичних дела. У литератури се наводи да висок минимум казне затвора за малолетнике од шест месеци, управо има исходиште у чињеници да је основни садржај ове казне у немачком законодавству такође васпитно-едукативног карактера, и да се овакви учинци не могу остварити у краћем

периоду,²⁶ што је и основ на коме је и у нашем законодавству општи минимум малолетничког затвора одређен у износу од шест месеци.

4. Када је реч о алтернативним мерама, многи програми су усмерени на стицање основног и ширег образовања, које по правилу недостаје малолетним учиниоцима кривичних дела. У литератури се указује на значајне резултате диверзионог програма *Juvenile Detention Alternative Initiative*, који се примењује у округу Cook / *Cook County, Chicago*, у држави *Illinois*, на основу кога је у периоду 1996-2003 за 40% редукована популација малолетника смештених у пеналне институције.²⁷ У вези са нашом темом, посебно су значајна два програма:

1. *Street Dreams Employment program* чију циљну групу представљају малолетници којима је неопходна подршка у дошколовавању како би повећали изгледе за запослење. Програм је усмерен и на анимирање предузетника у локалним срединама да са више поверења пружају шансу малолетницима који су вршили кривична дела. Организују се берзе и сајмови за налажење запослења, заједнички излети са циљем успостављања контакта, и сл.

Суштина овог програма је у препознавању да је за малолетнике шанса да изађу из ланца криминалитета да се стручно оспособе, како би лакше дошли до запослења. У САД је посебан проблем велики број малолетних делинквената који рано постају родитељи, па је за њих посебно важно да се оспособе да средства за живот обезбеде радом, а не кроз криминалне делатности, најчешће повезане са продајом дроге.

2. *Jumpstart program* је усмерен према малолетницима који су напустили школовање, са циљем да им се помогне да премосте образовне тешкоће и да се емоционално и психолошки припреме за успешан повратак у јавне школе у Чикагу.²⁸ У првој фази се укључују

---

26 M.Cavadino-J.Digam, *The Penal System*, Sage Publ. London 2006, 253-256.

27 У САД је од релевантних организација које се баве малолетничким правосуђем, Чикаго програм- *Juvenile Detention Alternative Initiative*, истакнут као изузетно успешан на плану примена мера-алтернатива институционалним санкцијама. S.T.Reid, *Crime and Criminology*, Mc Graw Hill, New York 2006, 563.

28 Овакви програми су изузетно корисни собзиром да анкете показују да малолетни делинквенти имају проблем да се врате у исту школу у којој се осећају стигматизовано и инфериорно у односу на остале ученике, и због чињенице да показују слабије знање. Из тих разлога радије се укључују у алтернативне образовне програме. Исо тако, генерално су више опредељени за интерактивне,

у наставу коју похађају у току пре поднева, а у поподневним сатима им стручна лица помажу да науче како да аплицирају за посао, да унапреде способности за комуникацију, да савлађују конфликтне ситуације и избегавају провокације, и сл. Указује им се које су правне последице настављања са вршењем кривичних дела, обавезе које имају према жртви, и др.

Задатак програма је и да малолетник почне на другачији начин да размишља, да почне да повезује свој напредак са успесима у образовању и са обезбеђењем сигурније будућности у зрелим годинама.²⁹

5. Заводске мере и малолетнички затвор такође кроз образовне садржаје настоје да остваре позитивне резултате на плану васпитања и развоја личности малолетника. Као што смо нагласили, међународни правни документи релевантни за ову област, садрже одредбе значајне за инплементирање образовних садржаја у извршавање санкција институционалног карактера. Наши позитивноправни прописи и пракса су у великој мери усклађени са стандардима који се препоручују у овој области, како када је реч о заводским васпитним мерама, тако и о малолетничком затвору.

*Правилник о кућном реду васпитно-поправног дома*³⁰ у чл. 51-54 садржи одредбе о образовању и стручном оспособљавању малолетника. Малолетник који није завршио основно образовање, обавезан је да у школи која постоји у дому, похађа наставу. Такође, малолетницима је обезбеђено и стицање средњег стручног образовања у дому, стим што може под одређеним условима ванредно похађати наставу изван дома. У складу са препорукама међународних докумената, малолетнику се у дому обезбеђује похађање обуке, курсева, предавања и других облика наставе у циљу стицања знања и вештина за које постоје изгледи да ће помоћи малолетнику да се запосли по напуштању дома. Настоји се да се

него за дидактичке програме учења. F.Mc Neil, Community Supervision: Context and Relationships Matter, Youth Crime and Justice, Ed. by B.Goldson-J.Muncie, London 2006, 129.

29 Опширније: Љ.Радуловић, Политика сузбијања малолетничког криминалитета: "What Works"? Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, 1-2/2009, 7-23.

30 "Службени Гласник РС", 71/06.

уважавају интересовања малолетника, његове жеље, способности и сл. у складу са реалним могућностима које постоје у дому. Стручно оспособљавање малолетника организује се у производним јединицама и радионицама дома, домској кухињи, а под одређеним условима и изван дома. Правилник, у складу са препорукама међународних докумената, прописује да се из исправе о стеченом образовању и стручној оспособљености, не сме видети да је добијена током боравка малолетника у дому ради извршења васпитне мере, а стечено образовање је у складу са стандардима прописаним у оквиру националног образовног система.

*Правилник о кућном реду казнено-поправног завода за малолетнике*³¹ одредбе о образовању, стручном оспособљавању, раду и правима по основу рада и правима на дела из области интелектуалне својине, садржи у чл. 75-79. Образовање и стручно оспособљавање се организује и спроводи слично као и у васпитно-поправном дому. Значајне су одредбе из чл. 79. којима је прописано да радно способан малолетник има право и обавезу да ради. Као сврха рада се одређује стицање, одржавање и повећавање радних способности, радних навика и стручног знања малолетника. За дела из области интелектуалне својине створена за време издржавања казне затвора, малолетнику пропадају права у складу са општим прописима из ове области.

Управо начин извршавања казне малолетничког затвора у току кога малолетник има низ права не само када је реч о образовању, него и о правима везаним за друге културне, интелектуалне и физичке активности, приближавају ову санкцију васпитним мерама и свде њене неминовне репресивне елементе на релативно малу меру.

---

31 “Службени Гласник РС” 71/06.

ЛИТЕРАТУРА:

Cavadino M.-Digam J., *The Penal System: An Introduction*, Sage publ. London 2007.

Cavadino M.-Digam J., *The Penal System: A Comparative Approach*, Sage publ. London 2006.

Cook D., *Criminal And Social Justice*, Sage Publ. London 2006.

Farrington D., Human Development and Criminal Careers, *The Oxford Handbook of Criminology*, Edited By M.Maguire, R.Morgan, R.Reiner, Clarendon Press, Oxford 1997.

Goldson B., Penal Custody: Intolerance, Irrationality and Indifference, *Youth Crime and Justice*, Edited by B.Goldson&J.Muncie, Sage Publ., London 2006.

Hansen K., „Education and Crime-Age Profile“, *British Journal of Criminology*, (2003) 43, 141-168.

Mc Neil F., Community Supervision: Context and Relationships Matter, *Youth Crime and Justice*, Ed. by B.Goldson-J.Muncie, London 2006.

Микиели Л., „Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас“, *Анали Правног факултета у Београду* бр.1, 2008,

Mizen P., Work and Social Order: The “New Deal” for the Young Unemployed, *Youth Crime and Justice*, Edited by B.Goldson&J.Muncie, Sage Publ., London 2006.

Newburn T., Youth, Crime and Justice, *The Oxford Handbook of Criminology*, Edited by M.Maguire *et al.*, Clarendon Press, Oxford 1997.

Перић О., Кривичноправни положај малолетника, Докторска дисертација, Београд 1973.

Перић О., *Малолетнички затвор*, Привредна штампа, Београд 1979.

Pinchbeck I.-Hewitt M., Vagrancy and delinquency in an urban setting, *Crime & Society*, Compiled by M.Fitzgerald, G. Mc Lennan, J. Pawson, Routledge, London 1993.

Радуловић Љ., *Криминална политика*, Београд 1999.

Радуловић Љ., Политика сузбијања малолетничког криминалитета: „What Works“? *Зборник Института за криминологику и социологику истраживања*, 1-2/2009, 7-23.

Radzinowicz L.,-Hood R., *A History of English Criminal Law, Vol. 5., The Emergence of penal policy in Victorian and Edwardian England*, Stevens and Sons, London 1986.

Reid S.T, *Crime and Criminology*, Mc Graw Hill, New York 2006.

Смернице УН за превенцију малолетничке делинквенције-*Ријадске смернице*,

Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе-*Пекинска правила*

“Службени Гласник РС”, 71/06.

Taylor I., The Political Economy of Crime, *The Oxford Handbook of Criminology*, Edited By M.Maguire, R.Morgan, R.Reiner, Clarendon Press, Oxford 1997.

Шкулић М.-Стевановић И., *Малолетни делинквенти у Србији*, Југословенски центар за права детета, Београд 1999.

Prof. Ljiljana Radulović, LL.D.

Faculty of Law,
Belgrade

THE ROLE OF EDUCATION IN YOUTH CRIME PREVENTION

Etically legitimate, rights-compliant and effective approaches to youth crime and justice must be located within a corpus of social and economic policy, as well as in criminal policy. The impact of poverty, family disorder, structural inequality on children and lack of education, on youth crime and criminalisation are undeniable. Diversionary strategies and child-appropriate justice are included educational measures and resocialization oriented sanctions. Research findings and practice experiences affirm that educational and employment opportunities are important for social inclusion and prevention of youth delinquency. Most of the young offenders had been failed by the education system, and have negative experiences of their time spent at school. Education allows children to develop skills and acquire knowledge and training that will affect their future success in life. If they secure successful jobs with wages as a result of their educational success, they will be less likely to offend as adults.

UN Convention on the Rights of the Child (1989) and UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, requires that society, the State and civil society, take measures that will promote healthy development, and this includes education for all minors including a minors in detention.

There are three categories of measures and sanctions in the new Republic of Serbia Law on Juveniles: diversion orders, educational measures and juvenile prison sentence. The educational treatment is predominant, even in the juvenile prison sentence.

Key words: education, social prevention policy, criminal policy, youth crime prevention